

*Др Предраг Ч. Стојановић,
редовни професор*

УДК: 336.71
DOI: 10.46793/UPSSXI.741S

ЈЕДАН ПОГЛЕД НА РАЗВИТАК ИНСТИТУТА ЦЕНТРАЛНОГ БАНКАРСТВА*

Резиме

Аутор у раду покушава пружити један упоредни и историјски поглед на питање развоја централне банке као врховне монетарне институције која одржава финансијску стабилност, обавља бројне значајне функције и има монопол над издавањем новца. У том циљу, пружа се осврт на генезу централног банкарства у различитим правним системима – од америчких Федералних резерви до српске Народне банке. Износи се теза да је настанак различитих централних банака био мотивисан сличним разлозима. Стимуланс, са аспекта држава, неретко се може пронаћи у потреби спречавања енормних количина банкнота које су биле у оптицају и злоупотребе новца која је била честа појава код приватних банака са емисионим овлашћењима.

Кључне речи: *централна банка, централно банкарство, монетарне финансије, јавне финансије, Народна банка.*

1. Уводне напомене

Из проблема поседовања новца произашла су два, можда још сложенија, проблема: чувања и трошења, или обрнуто. Историја новца уопште наставља се историјом банкарства – приватног и јавног.

Тешко је усагласити ставове признатих аутора монетарних и јавних финансија у погледу дефинисања не само банака, већ и банкарства уопште. Немачка теорија, примера ради, банкарске послове види као најважније послове које врше сви тзв. „кредитни институти“.¹ Банкарски послови неретко се деле у три врсте: типичне послове плаћања и трансфера средстава,

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

¹ Тако је, у свом познатом делу *Bankpolitik*, издатом у Тибингену 1915. године, Швајцарац др Феликс Зомари нарочито акцендовао да се ради о установи којој је узимање кредита „главно занимање“.

парабанкарске услужне послове (нпр. депо посао) и тзв. неутралне услужне послове (нпр. консалтинг).²

Комплексност и значај које банке данас неспорно имају не дозвољавају нам пружање једног синтетизованог мултидисциплинарног поимања. Слично би се могло рећи и за централну банку – ту „банку над банкама“. Стога претежни број теоретичара ни не покушава да то учини, већ се задовољава углавном описивањем послова и улога које она обавља – а то су: различити послови у циљу остварења стабилности цена, стабилне стопе привредног раста и равнотеже платног биланса, односно њена главна улога у организовању, усмеравању и регулисању монетарне политике у једној држави. Из великог броја различитих дефиниција, ипак, „могу се извући неке заједничке карактеристике које у основи дефинишу централну банку. Прво, то је врховна монетарна институција. Друго, она може обављати низ различитих функција и има монопол над издавањем новца. И, треће, њен најважнији циљ је одржавање ценовне стабилности у ужем смислу, односно финансијске стабилности у ужем смислу.“³ Свакако, од организације сваке државе посебно и њене привредне и финансијске снаге зависиће и њен систем централног банкарства.⁴ Кроз упоредни и историјски осврт покушаће се пружити један поглед на генезу ове институције.

2. О генези централног банкарства – поглед на значајније системе

Прве банке створене у градовима Северне Италије (Торино, Ђенова, Венеција), биле су приватне банке, али са правом емисије. Наследице су их депозитне банке, стичући профит од процента који је депонентима наплаћиван за чување новца. Такве се операције више нису одвијале на клупи (*banco* – клупа, одатле назив банка, или: *banca rota* – сломљена клупа, банкротство) и код појединаца, већ су се појавиле прве, мада примитивне, банкарске унутрашње специјализације, што је, у зависности од величине банке, захтевало већу или мању групу запослених појединаца. По угледу на италијанске, основане су прве банке и у другим земљама Европе.

Органи власти у трговачки развијеним европским државама проширивали су свој утицај и на монетарну област, што је резултирало стварањем првих јавних банака, са задатком да се регулишу новчани токови, посебно емисија,

² Obst, G., Hintner, O., *Geld-, Bank- und Börsenwesen*, Stuttgart, 1993, стр. 357.

³ Fabris, N., *Centralno banкарство u teoriji i praksi*, Podgorica, 2006, стр. 31.

⁴ Зато се, у развијеним земљама тржишне економије, више не постављају организациона питања и питања положаја централне банке у државној хијерархији, већ се ради искључиво о заштити њеног независног положаја уколико се жели стабилност домаће валуте. Инсистирање на независности централне банке у тим системима иде чак дотле да се систему централног банкарства пребацује да ужива статус државе у држави.

али и отклони свака злоупотреба новца, што је била честа појава код приватних банака са емисионим овлашћењима. Током 1609. године основана је у Холандији, у Амстердаму, прва „јавна“ банка – банка која није имала карактеристике данашњих централних банака, већ је контролисала квалитет новца и чувала га (дакле, банка-чувар и контролор). Истовремено, створене су банке сличних функција у још неколиким холандским градовима, али се, ипак, показало да развој међународног тржишта и први наговештаји индустријске револуције захтевају проширење делокруга банкарских послова.

Прва банка са обележјима и јавне и централне банке основана је 1694. године у Лондону и звала се Енглеска банка.⁵ То име ће и до данас остати синоним за солидно пословање једне централне (емисионе) банке. Енглеска је банка основана на темељу државне повеље (као и свакој, и енглеској је држави био потребан новац, и то је био *мотив* оснивања)⁶, са правом емисије новчаница и обвезница, као и монополом деоничарског банкарства под заштитом и гаранцијом круне. Од 1720. године па све до данас *Bank of England* постаје не само „чувар и контролор понуде новца, већ и чувар финансијских интереса енглеске државе“⁷.

Краљевском повељом Луја XV, издатој браћи *Law*, основана је претеча француске централне банке, *Banque Royale*, такође као деоничко банкарско друштво, са правом емисије банкнота, и то у облику зајмова. Сличност са Енглеском банком била је само у томе што су емисије зајмова служиле за покриће државних дугова (*мотив* оснивања, са аспекта државе), али ове две банке нису имале више ничега заједничког. Исте године када је Енглеска банка „стала на ноге“, 1720. године, *Banque Royale* неславно је завршила своју мисију: страховита инфлација и поремећаји у привреди били су резултат њеног краха. Но, идеја централног банкарства је остала, као и институт, сада са промењеним именом (*Banque de France*) и рационалнијим и строжијим системом пословања. Опоравак није био лак, али је био успешан: тридесетих година XIX века, ма

⁵ Мада се често може пронаћи и схватање да је, заправо, прва банка са централним положајем у банкарском систему држава – шведска *Ricksbank*, настала 1668. године.

⁶ Болије је о томе писао: „Банке, као и многе друге за човечанство најкорисније установе и реформе, у Енглеској су уведене сасвим нечујно, готово кришом, штавише, може се слободно рећи – кријумчарски. Краљу Виљему III требало је много новца за рат с Француском; он га је узео на зајам са зеленашком каматом, и одмах је завео грдне таксе, али то ништа није помогло. Најзад му показаше начин, да по релативно умерену камату набави доста знатну суму новца. У једном парламентарном акту од 1694. године, којим се краљ овлашћује да наплаћује извесну таксу на потрошњу пива, на товари морских бродова итд, била је протурена тачка којом су обећане извесне награде онима који буду позајмили држави 1.200.000 фуната штерлинга (...) по 8% годишње камате. Ту је суму за неколико дана уписало једно друштво, које је доцније постало Енглеска Банка“ (Лероа-Болије, П., *О јавном кредиту: (државним дуговима)*, Београд, 1905, стр. 496).

⁷ Galbraith, K. J., *Novac: odakle je došao, kamo je otišao* : *prijevod Konstantin Miles, Zagreb, 1975.*

како то могуће изгледало незамисливо, зајам Француске банке спасао је од банкротства Енглеску банку, којој се нешто слично није више поновило.

У погледу развоја централног банкарства, Немачка се није могла похвалити, бар у почетку, пословичном систематичношћу. Чак се, у старијој теорији, истиче да је тај развој био „дивљи“⁸ и обележен, у првој фази, постојањем великог броја подручних банака. Са проценом националног окупљања трајао је, упоредо, и процес обједињавања подручних банака (и јавног капитала) у *Reichsbank*-у. Централизација је показала и добре и лоше стране за време тзв. Велике депресије 1929 – 1933. године, али се ситуација консолидовала у другој половини четрдесетих година XX века, што неки аутори, сасвим погрешно, објашњавају Хитлеровим доласком на власт.⁹

Својевремено је Жак Делор, дугогодишњи председник Европске комисије изјавио – „не верују сви Немци у бога, али верују у њихову Бундесбанку.“ Посебност те централне банке (*Deutsche Bundesbank*) јесте у томе што је успела да оствари институционално највиши степен независности у Европи. Два своја основна задатка (чување вредности националне монете и емитовање националних банкнота) успевала је да обави врло дисциплиновано, тако да је дуго времена важила за пројектовани модел централне банке у свету. Познатим чланом 88. Устава СР Немачке гарантовано јој је независно и врло специфично место међу немачким институцијама јавног права. Своје уставне задатке обављала је (и обавља) штитећи, пре свега, штедише и инвеститоре, али и гарантујући поуздане основе привредног саобраћаја. Ова институција не подлеже класичној банкарској контроли, не подлеже организационим прописима класичног трговачког законодавства, а остварену пословну добит уплаћује буџету федерације.

Мада је улога банкарства у Швајцарској отпочетка била веома значајна, централна банка у овој федеративној држави (*Schweizerische Nationalbank*) успостављена је тек 1906. године. Ова установа основала се као акционарско

⁸ Murko, V., *Der Staat als Bankier: Das deutsche Beispiel*, Ljubljana – Leipzig, 1934, стр. 112.

⁹ Galbreith, K. J., *нав. дело*, глава X; Главне заслуге би се могле приписати немачком економском експерту др Хјалмару Шахту. Метод који је био искоришћен био је, према речима Јована Ловчевића „доста необичан“: „За дугорочне инвестиције употребљен је један краткорочни папир – меница рада (*Arbeitsbeschaffungswchsel*). Механизам је био у овоме. Предузимачи који су за рачун разних јавноправних установа правили аутостраде, канале, мостове, станове и др, вукли су менице (тримесечне, али обновљиве за 5 година) на те установе. Пошто су претходно снабдеване жиром које од кредитних институција (често и скованих за тај посао), менице су есконтване на тржишту или продаване Рајхбанци, која их је у 1934. имала за 2 милијарде. Пошто су менице биле дужег рока, процес се завршавао њиховим консолидовањем: штедионице су морале уписивати обезвнице нових фондираних зајмова. То је, у неколико речи, систем „предфинансирања“, систем који је тако карактеристичан за „државну конјунктуру“ трећег Рајха.“ (Ловчевић, Ј., *Немачки порески бонови*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 5-6/1939, књ. XXXVIII, стр. 613).

друштво са великом ингеренцијом државе, бирањем тзв. банкарског савета. Поред издавања новчаница, пружала је и кредите привреди. У монетарној сфери прилично подсећа на Бундесбанку.¹⁰

У финансијском смислу, можда је најинтересантнија историја централног банкарства САД. Након преласка на плаћање банкнотама „пионири Запада“ сматрали су неутуђивим право емитовања сопственог новца, што је довело до стварања великог броја приватних емисионих банака. Без обзира на висину покрића (важио је златни стандард), све су такве банке емитовале енормне количине банкнота, што је, уз сличну количину фалсификата, изазвало честе пометње на монетарном тржишту.¹¹ Крајем XIX века победило је схватање тзв. „великог компромиса“ и основано је 12 банака федералне резерве у већим градовима САД, у почетку са прилично великом мером аутономије. Банке су припадале Систему федералних резерви (америчка централна банка), основаном Законом о федералним резервама из 1913. године). Системом је управљало веће гувернера од седам чланова. Банкама федералне резерве управљало је деветочлано гувернерско веће. Настојало се да Систем окупи што више банака – чланица из приватног сектора, без обзира на то да ли имају статус *National* или *State bank* (у зависности од тога да ли акт о оснивању одобрава федерална или савезна влада), јер је, у крајњој линији, систем био заснован на идеји позајмљивача новца у крајњој нужди (*Lender of last resort*). Процес окупљања текао је споро, што су банке нечланице платиле великим бројем појединачних банкрутства у периоду Велике депресије. Поуке извучене из кризе консолидовале су Систем и укинуле аутономију федералних банака (уочивши нелогичност да централно банкарство буде децентрализовано), тако да је од ње остало само „прикупљање веома важних података за пословање Система“, тј. само литургија аутономије, а не њена реалност. Систем федералних резерви установљен је, уз сагласност оба скупштинска дома, Конгреса и Сената, а на основу председничке одлуке 1914. године.¹²

Прва емисиона банка царске Русије пословала је под именом Руска државна банка, и од 1860. године налазила се у рукама државе. Поред ње, постојале су још две државне банке, чија фирма говори одакле су црпиле зајмовни капитал, да би га претварале у финансијски: Хипотекарна банка

¹⁰ Може се пронаћи и схватање да је ова банка направљена по француском узору (вид: Филиповић, Х., *Наука о финансијама*, Сарајево, 1960, стр. 225).

¹¹ Карактеристично је и то што су се питањима јавног банкарства бавили директно и политички веома искусни председници (Адамс и Џеферсон, на пример).

¹² FED ужива висок степен аутономије изражен како кроз избор гувернера, тако и кроз избор управног одбора. Обе институције заштићене су од директног утицаја Председника и конгреса, како би могле што успешније да се оријентишу на једини јавно прописани циљ: заштиту вредности домаће монете на унутрашњим и спољним тржиштима. Без обзира на многобројне препреке формалној независности америчких Федералних резерви, *de facto* је централно банкарство овде било независно, понајвише због веома развијеног тржишта капитала у САД.

племства и Хипотекарна банка сељака. Мрежа пословних банака била је у рукама страних власника, мада се те банке нису могле похвалити посебном пословном оријентацијом. Централна банка није уживала независност и самосталност, будући да су о монетарној политици одлучивали министар финансија и, у крајњој консеквенци, цар. Након Октобарске револуције, према Лењиновим директивама, основана је прва емисиона банка совјетске власти, *Государственный банк СССР*, са свим функцијама централне банке. Имала је, као типични државни сервис, три задатка: емисију новца, концентрацију свих слободних средстава за кредитирање и обављање безготовинског платног промета за све државне и недржавне привредне субјекте.¹³ Период „перестројке“ није донео значајније промене у банкарском систему, једноставно стога што промене нису биле довршене ни у једној области друштвеног живота, већ је све остало на знацима. Савремена Банка Русије (*Банк России*) спада у младе централне банке и нема пуно тога заједничког ни са Државном банком Руске Империје нити са Државном банком СССР-а. Припада оној врсти централних банака које су формиране у тзв. земљама у транзицији и које своју имовину формирају првенствено на основу америчких долара у националним новчаницама у одређеном паритету према америчком долару. Када је у Русији, почетком 1990-их година напуштен златни стандард, њен монетарни систем постао је потчињен Међународном монетарном фонду и Светској банци.¹⁴

Заједничко европско тржиште капитала са уверљивим знацима ефицијенције ликвидности и озбиљности током последње деценије 20. века условило је размишљање креатора европске политике о формирању Европске централне банке као практичног инструмента за реализацију сопствене монетарне политике, како на домицилном подручју, тако и *erga omnes*. Сматрало се да ће јединственом монетом структурни дефицити неједнаких националних привредних потенцијала умногоме бити „покривени“. Европска централна банка основана је 1998. године као комунитарна институција којој су државе чланице Уније препустиле свој суверенитет у вођењу монетарне политике. Најједноставније речено, „Европска централна банка одговорна је за стабилност евра, док је Европски систем централних банака одговоран за монетарну политику Европске уније.“¹⁵

¹³ Додуше, о својеврсној фикцији централног банкарства сведочи и чињеница да су, потпуно ван њеног система, а под пуном партијско-државном контролом, осниване банке за различите гране привреде: Промбанк (индустрија), Електробанк (електрификација), Селхозбанк (пољопривреда), Вскобанк (задругарство), Цекомбанк (комунално-стамбена изградња), Тргбанк (трговина).

¹⁴ Нав. према: Рапајић, М., Петковић, Н., *Правни положај и улога Банке Русије у обезбеђењу економског суверенитета Руске федерације*, Страни правни живот, бр. 3/2021, стр. 446-447.

¹⁵ Николић, Љ., *Независност Европске централне банке и Народне банке Србије*, Правни живот, бр. 11/2011, стр. 533.

3. О развиту српског централног банкарства

Питање оснивања централне банке у Србији постало је актуелно и пре стицања независности. „Поткрај владавине кнеза Александра Карађорђевића, 1856. године, комисијски је испитано стање државне касе и закључено да постоје услови за оснивање бар једне домаће банке која би емитовала банкноте на подлози неискоришћеног новца из резерви, чиме би се обезбедила корист не само за државну благајну, већ и поспешила национална трговина. Убрзо се правац размишљања окренуо ка оснивању „банке приватне од акционара“, са заштитом и контролом, али без државног јемства. Ипак, ни тај ни следећи предлози нису добили довољну подршку ни политичке ни привредне елите.“¹⁶

Први преговори о оснивању Народне банке водили су се током 1881. године. Испрва се размишљало о томе да се банка уступи страним финансијерима, али „снажна струја међу пословним људима у чаршији и у Скупштини била је против утемељења Народне банке на страном капиталу“¹⁷. Томе су, дакако, допринеле и бројне финансијске афере које су се повезивале са „скупим искуством“ страног капитала. Упис акција на крају је био успешан, а њему су допринели и бројни домаћи економисти и трговци.¹⁸

Законом о Народној банци из 1883. године¹⁹ успоставља се прва српска централна банка „у цели да се јевтинијим капиталима и добро уређеним кредитом трговина и радиност у Краљевини Србији унапреде“ и дефинише се као привилеговано приватно акционарско друштво са надзором државне власти. Можемо се сложити да је избор законодавца био прилично неадекватан правој природи централног банкарства, да је одређен превише широк делокруг њеног рада²⁰ и да „се готово није имала у виду једна централна банка која емитује новац, већ једна обична, комерцијална банка која прикупља депозите, врши ломбардне послове, прима у залог златне ствари, есконтује менице, купује и продаје злато и сребро, есконтује државне обвезнице, посредује при закључењу државних зајмова и слично“²¹.

¹⁶ Булајић, В., *et. al.*, *Кратка историја Народне банке 1883-2003: радни документ*, стр. 2.

¹⁷ Мијатовић, Б., *Историја државних финансија Србије : 1876-1895*, Београд, 2021, стр. 243.

¹⁸ Примера ради, сматра се да су Чедомил Мијатовић, тадашњи министар финансија и Јеврем Гудовић, министар народне привреде, својим залагањем „скретали пажњу“ управним властима у смеру успешног уписа. „Они су им препоручивали да дејствују и утичу на општине, еснафе, корпорације и дружине поверених им округа како би својим учешћем у упису акција Народне банке што боље обезбедили њен постанак народним средствима“ (Народна банка Југославије, *Народна банка: 1884-1934*, Београд, 1934, стр. 6).

¹⁹ Закон о народној банци, *Српске новине*, бр. 13 од 19. јануара 1883.

²⁰ Рапајић, М., Краћи поглед на односе Народне банке Србије са законодавном и извршном влашћу, Зборник радова: Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније, књ. 9, Крагујевац, 2021, стр. 156.

²¹ Мијатовић, Б., *нав. дело*, стр. 243.

Привилегована Народна банка Краљевине Србије била је организована по угледу на Белгијску народну банку која је тада важила за једну од боље уређених европских централних банака. Значајну помоћ при организацији пружио је и белгијски рачуноводствени стручњак Шарл Бошман.²² Сматра се да је почела са радом 14. јула 1884. године у изнајмљеном простору приватне куће браће Кумануди у Кнез Михајловој улици у Београду. У велелепно здање у Краља Петра улици, које је било урађено по архитектонском решењу Константина Јовановића, усељена је 1890. године.²³

Народна банка суочавала се са свим оним изазовима које су токови историје носили српском друштву. Више пута је мењала свој назив и пословала у приликама трговинских и економских санкција, инфлација, честих (гео)политичких трзавица и оружаних сукоба. Но, ни у време ратова у којима је Србија учествовала, њена централна банка није прекидала рад, неретко се селећи са војним јединицама.²⁴ Обављала је класичне послове централне банке (емисију, старање о стабилности динара, краткорочно кредитирање, заступање држава у послу са обвезницама, итд).²⁵

Организациона структура Народне банке Краљевине Југославије није се превише разликовала од њене претходнице. Може се прихватити да је до 1931. године „била превасходно кредитна установа, а од тада је њена првенствена улога била монетарна политика, а затим и кредитна политика.“²⁶

²² Прва српска новчаница од 100 динара у злату представљала је прерађену белгијску резервну новчаницу од 100 франака.

²³ Први гувернер Народне банке био је Алекса Спасић. Касније, на функцијама гувернера и вицегувернера мењали су се и познати привредници (попут Ђорђа Вајферта и Игњата Бајлонија млађег), и угледни економисти (попут Драгослава Аврамовића и Ива Перишина) али и знаменити професори Јавних финансија и финансијског права (попут Ксенте Богоева и Јована Ловчевића) (вид: Дугалић В., *et. al.*, *Народна банка : 1884-2004*, Београд, 2004).

²⁴ Лаза Пачу је, тако, већ током јула 1914. године препоручио да се имовина банке пресели из Београда. Испрва се све пренело у Крушевац (у зграду Окружног начелства), да би се, потом, транспортовало за Скопље, одатле за Солун, и на крају за Француску. Један део имовине пак (из скопске филијале) транспортован је возом за Косовску Митровицу. Воз је био нападнут у Качаничком кланцу од албанских разбојника. Потом се транспорт обавио воловским колима из Пећи у Подгорицу, а, након тога, преко Скадарског језера до Скадра црногорским бродом. Тај део имовине Народне банке у Француску је стигао тек почетком 1916. године. (нав. према: Народна банка Југославије, *нав. дело*, стр. 92).

²⁵ У Европи и у свету тих година ова банка је уживала велики углед јер је обезбедила редовно сервисирање дуга Немачкој са којом смо били у рату, али и због тога што је, рационалном есконтном политиком, успела да инфлациону рату у Србији између 1906. и 1918. године одржи на укупних 38%.

²⁶ Шојић, М., Хинић, Б., *130 година Народне Банке Србије 1884-2014*, Финансије, бр. 1-6/2014, стр. 175.

Народна банка СФРЈ прошла је кроз неколико организационих промена. До 1971. године, била је то класична социјалистичка централна банка, привредним отварањем земље – она се донекле модернизује, а од 1974. године – бива децентрализована кроз централне банке федералних јединица, када *de facto* почиње и распад земље и распад банкарског система. Ваља истаћи да је „у том теоријски најнакараднијем концепту дошло не само до децентрализације система централног банкарства, већ и до унутрашњег растројства система управљања банком, односно системом: У условима прописаног консензуса, било је врло тешко, готово, често и немогуће донети неку битну одлуку.“²⁷ Нормирано федерално уређење претворено је практично у конфедерацију, што је било праћено и другим деструктивним појавама у друштву.²⁸

Потреба за што већом стабилношћу цена и потреба за постепеним укидањем контрола над глобалним новчаним токовима, условљене стагфлацијом и све раширенијим процесом глобализације, довеле су до значајног окретања великог броја држава²⁹ ка независном централном банкарству током деведесетих година 20. века. Такође, и многи други фактори су директно доприносили повећању независности централних банака – распад институција осмишљених да заштите номиналну стабилност, попут Европског монетарног система и Бретонвудског система, добар резултат веома независне немачке централне банке и прихватање Мастрихтског уговора од стране Европске економске заједнице.³⁰ Овакав тренд пак, у овом периоду није захватио и нашу некадашњу државу – Савезну Републику Југославију. Међународне санкције споља, а нерешено својинско питање и хиперинфлација изнутра, праћено неповерењем становништва у банкарски систем уопште, постали су оквир за рад југословенске централне банке. Због укупне привредно-политичке ситуације, пуне честих измена, банка је остала на маргинама, сем када се радило о постављењу или смењивању њеног

²⁷ Шевич, Ж., *Централна монетарна власт у Србији, односно Југославији: историјска перспектива*, Финансије, бр. 5-6/1996, стр. 480.

²⁸ Детаљно: Угричић, М, *Сто година од оснивања Народне банке*, Југословенско банкарство, бр. 11/84; „Систем у коме централна југословенска банка није могла у суштини да контролише републичке и покрајинске банке којима је морала да даје кредит, што ће довести до експанзије новца и кредита у земљи, имаће за последицу сталну инфлацију, против које се нису могле предузимати рестриктивне монетарне мере услед несаглашавања ивршних власти. Посебно апсурдна ситуација настала је 1983. године када је Народна банка Југославије постала гарант свих спољнотрговинских обавеза земље према иностранству“ (Булајић, В., *et. al.*, *нав. дело*, стр. 24).

²⁹ Само у периоду од 1989. до 1996. године то је учинило 25 различитих држава (вид. више: Cukierman A. 1996. *The Economics of Central Banking*, CentER Discussion Paper 1996-3).

³⁰ Нав. према: Cukierman, A, *Независност централне банке и институције монетарне политике: Прошlost, садашњост и будућност*, Panoeconomicus, бр. 4/2007, стр. 373.

старешине.³¹ Са изузетком задовољавајућих резултата програма великог Драгослава Аврамовића, значајни помаци постали су видљиви тек након петооктобарских промена 2000. године.

4. Уместо закључка

Из свега до сада изложеног јасно се издваја теза да је настанак многих централних банака био мотивисан сличним изворима инспирације. Стимуланс, са аспекта државних ентитета, неретко се може пронаћи у потреби спречавања енормних количина банкнота које су биле у оптицају, што је, уз сличну количину фалсификата, изазивало честе пометње на монетарном тржишту. Заједничким се чинио и задатак да се регулишу новчани токови и отклони свака злоупотреба новца која је била честа појава код приватних банака са емисионим овлашћењима. Опет, у кризним периодима, свакој од држава био је неопходан новац и махом су емисије зајмова служиле за покриће државних дугова. Но, чак и онда када су настајале као привилегована приватна акционарска друштва, централне банке чиниле су се неопходним механизмом за реализацију монетарне политике.

*Predrag Č. Stojanović, Ph.D.,
Full-time Professor*

A LOOK AT THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF CENTRAL BANKING

Summary

In the paper, the author aims at providing a comparative and historical overview of the development of the central bank as the supreme monetary institution that maintains financial stability, performs numerous important functions and has a monopoly over issuing money. To this end, a review of the genesis of central banking in different legal systems is offered - from the American Federal Reserve to the Serbian National Bank. It is argued that the emergence of different central banks was motivated by similar reasons. The stimulus, from the point of view of the states, can often be found in the need to prevent the enormous amounts of banknotes that were in

³¹ О различитим стратегијама економског опоравка Југославије почетком 90-их вид. више: Аврамовић, Д, *Реконструкција монетарног система Југославије и победа над инфлацијом 1994*, Београд, 2007.

circulation and the misuse of money that was a frequent occurrence in private banks with issuing powers..

Key words: *central bank, central banking, monetary finance, public finance, National Bank.*

Литература

- Аврамовић, Д., *Реконструкција монетарног система Југославије и победа над инфлацијом 1994*, Београд, 2007.
- Булајић, В., *et. al.*, *Кратка историја Народне банке 1883-2003 : радни документ.*
- Galbraith, K. J., *Novac: odakle je došao, kamo je otišao: prijevod Konstantin Miles*, Zagreb, 1975.
- Дугалић В., *et. al.*, *Народна банка : 1884-2004*, Београд, 2004.
- Закон о народној банци, *Српске новине*, бр. 13 од 19. јануара 1883.
- Лероа-Болије, П., *О јавном кредиту : (државним дуговима)*, Београд, 1905
- Ловчевић, Ј., *Немачки порески бонови*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 5-6/1939, књ. XXXVIII.
- Мијатовић, Б., *Историја државних финансија Србије: 1876-1895*, Београд, 2021.
- Murko, V., *Der Staat als Bankier: Das deutsche Beispiel*, Ljubljana – Leipzig, 1934.
- Народна банка Југославије, *Народна банка: 1884-1934*, Београд, 1934.
- Николић, Љ., *Независност Европске централне банке и Народне банке Србије*, Правни живот, бр. 11/2011.
- Obst, G., Hintner, O., *Geld-, Bank- und Börsenwesen*, Stuttgart, 1993.
- Рапајић, М., Краћи поглед на односе Народне банке Србије са законодавном и извршном влашћу, Зборник радова: Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније, књ. 9, Крагујевац, 2021.
- Рапајић, М., Петковић, Н., *Правни положај и улога Банке Русије у обезбеђењу економског суверенитета Руске федерације*, Страни правни живот, бр. 3/2021.
- Угричић, М., *Сто година од оснивања Народне банке*, Југословенско банкарство, бр. 11/84.
- Fabris, N., *Centralno bankarstvo u teoriji i praksi*, Podgorica, 2006.
- Филиповић, Х., *Наука о финансијама*, Сарајево, 1960.
- Cukierman, A., *Nezavisnost centralne banke i institucije monetarne politike: Prošlost, sadašnjost i budućnost*, Panoeconomicus, br. 4/2007.
- Cukierman A. 1996. *The Economics of Central Banking*, CentER Discussion Paper 1996-3.
- Шевић, Ж., *Централна монетарна власт у Србији, односно Југославији: историјска перспектива*, Финансије, бр. 5-6/1996.
- Шојић, М., Хинић, Б., *130 година Народне Банке Србије 1884-2014*, Финансије, бр. 1-6/2014.